

Голові разової спеціалізованої вченої ради
Інституту держави і права імені В. М. Корецького
НАН України, доктору політичних наук, професору, провідному
науковому співробітнику відділу правових проблем політології
Володимиру Павловичу Горбатенку

ВІДГУК

**офіційного опонента – доктора політичних наук, професора,
головного наукового співробітника відділу політичних інститутів та
процесів Інституту політичних і етнонаціональних досліджень імені І.Ф.
Кураса НАН України Кармазіної Марії Степанівни
на дисертацію Дроботуна Дмитра Сергійовича «Медіафактор у
трансформації політичних еліт України», подану до захисту на
здобуття ступеня доктора філософії у галузі знань 05 «Соціальні та
поведінкові науки» за спеціальністю 052 «Політологія»**

Актуальність теми дисертаційного дослідження зумовлена, передовсім, тим, що в українському політологічному науковому дискурсі відчутно бракує праць присвячених такому важливому чиннику впливу на політичні еліти і, зокрема, на трансформаційні процеси, що відбуваються в їх середовищі, як медіачинник. Таким чином, вибір кута зору на багатогранну проблематику еліт дисертантом, можна лише вітати. А якщо візьмемо до уваги і той факт, що якість політичних еліт, їх вплив на медіа сферу (у контексті феномену олігархії) сприяє (чи по-своєму гальмує, блокує) поступ демократичних процесів в Україні, а з іншого боку (як вказується на с. 13 дисертаційного дослідження, запропонованого до розгляду), «медіафактор перетворюється на самостійний інструмент суспільних трансформацій», то інтерес до оцінюваної роботи, як і її актуальність, безумовно, зростають.

Зрештою, актуальність обраної теми набирає ваги, оскільки, як справедливо відзначено паном Д. Дроботуном (с.13), проблематика генези еліт була і є досить дискусійною. Тож дисертація є своєрідною формою долучення до участі у цій дискусії, що також є позитивним явищем.

Обґрунтованості тверджень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації сприяли:

- *по-перше*, досить логічна структура проведеного дослідження, що розкриває фактично складні процеси трансформації самих медій (через, як пропонує розглядати пан Дроботун, пасивну і активну іпостась, роль; див. – с.19,) та їх перетворення, власне на «чинник впливу» на суспільні процеси і, зокрема, на трансформацію еліт, представлену в дисертації, з-поміж іншого, «моделями зміни еліт» (с.19,);

- *по-друге*, достатньо опрацьована дисертантом та, зрештою, адекватно використана в ході дослідження література з обраної теми, про що незаперечно свідчать, як «Розділ І. «Теоретико-методологічні підходи до дослідження трансформації політичних еліт» (с.24-75) та «Розділ 2. Медіафактор в умовах

медіатизації суспільства» (с. 76-123), так і «Список використаних джерел» (с. 190-220), що включає 334 позиції, і, зокрема, вітчизняних (позиції 1-126, 136-189) та зарубіжних (позиції 190-334) дослідників. А, крім того, «Список...» містить базові документи (ухвалені, чи представлені у вигляді, передовсім, законів чи їх проектів, стратегій тощо: див. позиції 126-135 у «Списку...»), вивчення яких допомагає реалістичному сприйняттю української дійсності у площині «політична еліта – медіа»;

- *по-третє*, неупередженість аналізу, яку по-своєму забезпечили використані у ході його проведення цілком доцільні (для розкриття обраного аспекту елітистської проблематики) методи аналізу (див. с. 18-19);

- зрештою, і це буде, *по-четверте*, досить переконлива робота з понятійно-категоріальним апаратом дослідження та, відповідно, представлення/розкриття на сторінках дисертації суті таких феноменів/явищ, як «медіафактор», «медіаеліта», «моделі зміни еліт» тощо.

Щодо новизни результатів дисертаційного дослідження, конкретизованих на с. 19-22, відзначу, що, запропонований автором кут зору на пасивний (інструментальний) та активний (шляхом впливу медіаеліт) аспекти медіачинника та етапи еволюції останнього, як і спроба виокремити та обґрунтувати чотири моделі зміни еліт, а крім того – низка запропонованих уточнень (зокрема, щодо розуміння впливу медіачинника на соціально-політичні процеси та спроба дисертанта здійснити «періодизацію» впливу на трансформації у середовищі еліт та ін.) варто розглядати як новизну дослідження, достатню (у кількісному та якісному сенсах) для роботи рівня доктора філософії.

Повнота викладу основних положень дисертації в опублікованих працях. Результати дослідження (див. Додаток А) достатньо представлені у *п'яти* індивідуальних статтях та *двох* статтях у співавторстві у фахових виданнях України з політичних наук, та (*одна* стаття) у періодичному зарубіжному виданні. Крім того, результати дослідження пройшли ґрунтовну апробацію, віддзеркалившись у розділах *трьох* колективних праць – у підручнику та двох монографіях. Зрештою, – у низці матеріалів конференцій.

Показово, що публікації оприлюднювалися ритмічно – впродовж чотирьох років – з 2019 до 2022 р. включно.

Практичне значення роботи зумовлене, найперше, тим, що висновки і результати, обґрунтовані паном Дроботуном, доцільні для використання в аналітичних дослідженнях; крім того можуть бути взяті до відома органами державної влади (у центрі і на місцях), що працюють заради поглиблення демократизації процесів у країні, як і до уваги громадянським середовищем, так чи інакше зацікавленим у контролі/відстежуванні суті процесів, що відбуватимуться у подальшому у медіасфері за присутності (у той чи інший спосіб).представників еліт та, відповідно, їх діяльності у певному симбіозі.

Думаю, що низка положень, акцентів, зроблених у дисертації, будуть варті уваги і за умови використання їх у навчальному процесі у рамках

навчальних курсів з різноманітних субдисциплін політичної науки – елітології, партології, державного управління чи порівняльної політології.

Оцінка ідентичності анотації та основних положень дисертації. В анотації (підготовленій, відповідно до вимог «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 №44, українською та англійською мовами) знайшли своє відображення основні положення та висновки, обґрунтовані автором у дисертаційному дослідженні.

Дотримання здобувачем вимог академічної доброчесності.

Кваліфікаційне дисертаційне дослідження Д. С. Дроботуна містить посилання на літературу/джерела інформації (у випадках цитування, наведення статистичних та ін. даних), що є аргументом на користь академічної доброчесності автора дослідження.

Оцінка змісту дисертації, її завершеності та відповідності встановленим вимогам. У «Розділі 1. Теоретико-методологічні підходи до дослідження трансформації політичних еліт» дисертантом виокремлені та проаналізовані такі «моделі трансформації еліт», як циркуляція та рекрутування (с.25-41, 69-71), а також люстрація (с.41-48). Впадає в око звернення автора до аналізу доробку не лише зарубіжних теоретиків еліт, але й вітчизняних і, зокрема, Г. Сковороди, П. Юркевича, В. Липинського, Д. Донцова та ін. (с.38-41).

Досліджуючи в теоретичній площині взаємовплив еліт та демократії (с.48-61) пан Д. Дроботун виявив свою достатню критичність, аналізуючи співвідношення між демократичністю середовища та елітами, вдаючись до спростовування положення про антидемократичний характер елітистських концепцій, доклавши значних зусиль для простеження еволюції підходів не лише до розуміння поняття «еліта», але й розкриття сутності низки підходів до класифікації еліт.

У «Розділі 2. Медіафактор в умовах медіатизації суспільства» представлена динаміка впливу засобів масової інформації на політичні процеси. Переконливості висновків додає логіка аргументації щодо, приміром, аналізу підстав формування медіакратії (зокрема, крізь призму як етимологічного, так і маркетингового підходів; див. с.77-102) в умовах сучасного інформаційного суспільства, деталізація методів впливу медій на політичну сферу, аналіз процесу розвитку та подальшого урізноманітнення засобів масової інформації, у наслідку чого відбувається інституціоналізація медіаеліти та набуття нею не лише якоїсь певної, але досить вагомої суб'єктності у політичних процесах (с. 102-123).

«Розділ 3. Трансформація політичних еліт в Україні під впливом медіафактора» звертає на себе увагу, перш за все, тим, що містить аналіз впливу медій на розвиток політичних еліт безпосередньо в Україні у період після незалежності (с.138-153) та на розроблену автором періодизацію

(с.153-178) «впливу медіафактора на становлення політичної еліти» в нашій Українській державі.

Логічним завершенням дисертації є висновки (с.181-189), формулювання яких заперечень не викликає.

Загалом, дисертаційне дослідження Д. С. Дроботуна здійснено на достатньому професійному рівні. Водночас хотіла б висловити кілька **побажань та зауважень:**

1. На мою думку, варто було б чіткіше окреслити хронологічні рамки дослідження, оскільки нижня межа заперечень не викликає («з часу здобуття незалежності», як вказав автор у «Анотації» на с. 2). Верхня ж межа – не обґрунтована. А її доцільно було б обґрунтувати з врахуванням російської агресії, що розпочалася у 2014 р., окупації українського Криму та створення згодом фейкових «ЛНР» та «ДНР», зрештою з врахуванням повномасштабного російського вторгнення в Україну у лютому 2022 р. Обґрунтування сприяло б розумінню, чи йдеться про всю еліту України, чи все-таки «еліта», яка зрадила, колабораціоністська, автором не досліджувалася. Крім того, на с. 4 «Анотації», с.153-178 автор веде мову про 4 етапи формування медіафактора в Україні і четвертий етап визначає як такий, що триває «дотепер».

2. Дисертант, вважаю, дуже заглибився у процес висвітлення суті теорій еліт, починаючи від Моска і Парето. Думаю, що досліджуючи медіачинник, доцільно було б зосередитися на найсучасніших теоретичних підходах, адекватних для розуміння безпосередньо нинішніх (за останні трохи більше тридцяти років) соціально-політичних процесів в Україні. Тим більше, що сам дисертант констатує (на с. 59-61), що сучасні теорії еліт зазнали істотних змін. Тож, вважаю, спираючись на якусь/якісь з цих найсучасніших теорій (і щодо еліт, і щодо демократії, і щодо медіачинника), і варто було б проводити своє дослідження, не ускладнюючи пошуку і не перевантажуючи дисертацію (дотичним матеріалом). Разом з тим, я не вважаю це своєрідним «дослідницьким гріхом», оскільки 180 «чистих» сторінок тексту (без анотацій, літератури, додатку) дозволяють запропонувати такий, сказати б, об'ємний, складний погляд на досліджувану проблематику.

3. У ході виокремлення чотирьох етапів розвитку медіафактора (с.153-178) в Україні варто було б охарактеризувати критерії, спираючись на які автор, власне, і виділив ці, згадані, 4 етапи (особливо враховуючи, що «періодизація впливу медіафактора на становлення політичних еліт» «синхронізована», як зазначив дисертант на с.21, з «виборчими парламентськими циклами», про що безпосередньо йдеться на с.150-153).

4. На с. 136 роботи автор зауважує, що українська еліта позбавлена низки ознак «класичної» та «має перехідний і нестійкий характер і більше заслуговує на назву «правлячий клас», який «може бути в майбутньому основою для дійсно політичної національної еліти, що відповідатиме належним критеріям і репрезентуватиме інтереси суспільства». Це авторське судження викликає низку запитань, адже я, приміром, *по-перше*, не знаю переконливо

обґрунтованих (вітчизняними чи зарубіжними дослідниками) і, відповідно, загально прийнятних у науковому політологічному дискурсі ознак, критеріїв, характеристик «класичної» еліти, як і ознак, критеріїв, характеристик для такого поняття, як «правлячий клас», що почало активніше використовуватися, передовсім – західними журналістами, екс журналістами, які почали писати свої монографії, а також деякими вітчизняними науковцями у досить науково не переконливих, як для мене, розвідках. Але, якщо припустити, що у політичній історії людства була якась справді «класична еліта», то чи (це буде – *по-друге*) може вона бути практично спроможною в умовах України (чи ж у західних демократіях) початку ХХІ століття? Тож хотілося б уточнити думку пана Дроботуна з цього приводу.

5. Автор приділив увагу консолідації медіаринку, що виявилось у створенні кількох великих медіахолдингів (зокрема – через поглинання дрібних, регіональних медіа), а чи вплинуло це і як вплинуло (у роботі не показано) на трансформаційно-політичні процеси в середовищі місцевих еліт?

6. Зрештою, якщо взяти до уваги, що минулого року (13 грудня) українськими парламентарями було ухвалено Закон України «Про медіа», то, як він, на думку автора, вплине на взаємодію чи відторгнення політичної еліти і медій?

7. Насамкінець, автору дисертації варто було б більше ретельно вчитати текст, позбавивши його у низці випадків недоречностей (що таке, приміром, на с. 3 «популізація» – популізм мається на увазі чи популяризація? Допомогла розібратися анотація англійською, де на с. 7 йдеться про *popularization*), уникнути пропуску сполучників чи слів тощо. У окремих випадках все ж варто було б додати посилання (приміром, с.48-50, на яких йдеться загалом про добре відомі, значно поширені і сприйняті науковою спільнотою ідеї, послатися на автора, згадуючи його прізвище в тому чи іншому контексті, на мою думку, все ж варто: робота була б просто бездоганною).

Загалом, попри висловлені побажання та зауваження, вважаю що дисертація Д. С. Дроботуна заслуговує на позитивну оцінку.

Висновок.

Вивчення та аналіз дисертаційного дослідження, наукових праць пана Д. Дроботуна дозволяє твердити про актуальність, новизну його дослідження. Проголошена у дисертації мета, на мою думку, досягнута, завдання розв'язані, результати достатньою мірою верифіковані і мають наукову цінність, можуть бути використані для подальших наукових розробок науковцями, експертами, різноманітними фахівцями, які беруть участь у політичному процесі в Україні.

Дисертаційна робота Дмитра Сергійовича Дроботуна «Медіафактор у трансформації політичних еліт України» є самостійною та завершеною працею. Сукупні наукові результати, здобуті в ході її проведення, є з'ясуванням суті низки питань багатопланової і різнорівневої політичної проблематики у трикутнику «еліта – медії – громадяни».

Враховуючи вищесказане, вважаю, що дисертація відповідає вимогам наказу Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 р. №40 «Про затвердження вимог до оформлення дисертацій» і затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 №44 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», а її автор, Дмитро Сергійович Дроботун, заслуговує на присудження ступеня доктора філософії у галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки» за спеціальністю 052 «Політологія».

Офіційний опонент:

доктор політичних наук, професор,

головний науковий співробітник

відділу політичних інститутів та процесів

Інституту політичних і етнонаціональних досліджень

імені І. Ф. Кураса НАН України

М. С. Кармазіна